

рів, Ужгород-Мукачеве. Вплив регіонального ядра на північну та західну частини був певною мірою обмежений державним кордоном між Австро-Угорською та Російською імперіями. Рівень поляризації території порівняно невисокий: $K_{1/2} = 2,2$, $K_{1/10} = 8,3$ (1897). *Хвиля 2.* У зв'язку з тим, що територія регіону в цей час складалася з периферійних частин різних держав хвиля районоутворення була доволі слабкою і пов'язана передусім з традиційно визначальними факторами агропромисловим, лісопромисловим, нафтопромисловим та адміністративно-управлінським. *Регіональне ядро* – Львів (понад 300 тис. жит.), *внутрішньорегіональні ядра* – Чернівці (понад 100 тис. жит.), Дрогобицько-Бориславське, Станіслав, Тернопіль, Ужгородсько-Мукачівське (понад 50 тис. жит.), *локальні ядра* – Луцьк, Рівне, Коломия, Кам'янець, Проскурів, Ковель, Стрий (понад 30 тис. жит.). Вплив регіонального ядра частково обмежувався державним кордоном. Рівень поляризації території незначною мірою зріс: $K_{1/2} = 3,2$, $K_{1/10} = 9,1$ (1939). *Хвиля 3.* Найвпливовішим фактором районоутворення став *машинобудівний*. Нафтопромисловий фактор трансформувався в паливнопромисловий (нафто-, газо- та вугільнопромисловий). Новим для регіону був вплив *хімічнопромислового фактора районоутворення*. Будівництво нових підприємств АПК і ЛПК істотно не вплинуло на процеси районоутворення. На відміну від інших регіонів, не втратив свого впливу адміністративно-управлінський фактор. *Регіональне ядро* – Львів (понад 700 тис. жит. в агломераційному просторі), *внутрішньорегіональні ядра* – Чернівці, Рівне, Луцьк, Хмельницький, Івано-Франківськ, Тернопіль, Ужгородсько-Мукачівське, Дрогобицько-Бориславське (понад 150 тис. жит. разом з приміською зоною), *локальні ядра* – Кам'янець-Подільський, Ковель, Коломия, Стрий, Калу-

сько-Долинське, Червоноград, Нововолинськ (разом з Володимиром-Волинським) (понад 50 тис. жит.), певні ознаки ядра має Сарни. Сфера впливу регіонального ядра зменшилася за рахунок входження частини території регіону до складу Польщі (з наступною колонізацією), Словаччини, Румунії, Угорщини. Менший вплив має регіональне ядро й на східну частину регіону, що підпадає під вплив Київського ядра. Певною мірою "автономними" є Ужгородсько-Мукачівське та Чернівецьке внутрішньорегіональні ядра, що частково підпадають під вплив регіональних ядер сусідніх держав. Рівень поляризації території практично не змінився: $K_{1/2} = 3,1$, $K_{1/10} = 9,3$ (1979). *Хвиля 4.* Нова хвиля районоутворення в регіоні має сервісний характер, що пов'язане як з розвитком оптової торгівлі, так і туристсько-рекреаційного господарства. Рівень поляризації території залишається стабільним: $K_{1/2} = 3,2$, $K_{1/10} = 9,3$ (1998). Надалі можливо є інтенсифікація розвитку локальних ядер і між'ядерного простору. Важливою проблемою є існування значних периферійних площ між сферами впливу Львівського та Київського регіональних ядер. Тому цілком доцільним є стимулювання в рамках державної регіональної політики формування в цій "буферній" зоні нових регіональних ядер районоутворення – Хмельницького в Подільському та Луцька у Волинському регіонах.

Висновки. Ретроспективний аналіз процесів суспільно-географічного районоутворення дозволив окреслити визначальні його напрями в різних регіонах країни. Такі результати є лише першоосновою для подальшого виділення стадій районоутворення та їх екстраполяції на майбутнє.

Надійшла до редколегії 27.06.04

УДК 911.3

В.К. Бабарицька, канд. геогр. наук, Ю.О. Барбаш, асп.

УЧАСТЬ ТНК В ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇНИ З ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Проаналізовано значення прямих іноземних інвестицій для повноцінної інтеграції країни з перехідною економікою у світове господарство. Обґрунтовано модель такої інтеграції за допомогою транснаціональних корпорацій (ТНК).

It was undertaken an attempt to analyze the meaning of foreign direct investment for the comprehensive integration of the economy in transition into the world economy. The model of such integration with assistance of transnational corporations (TNCs) is grounded here.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції світового господарства зумовили включення в нього країн, які раніше з політичних причин перебували в ізоляції. Їх приєднання до світогосподарських процесів відбувається через активну інвестиційну та виробничу діяльність транснаціональних компаній (ТНК) часто в рамках інтеграційних утворень.

Останнє дослідження з інтеграції країн постсоціалістичного табору широко висвітлені в наукових розробках з теоретичних та прикладних питань географії світового господарства українських та зарубіжних учених: А.С.Філіпенка, Ю.І.Юданова, М.Портера, Ф.Рута, А.І.Кредісова, В.П.Колесова, А.І.Рогача, Д.Г.Лук'яненко, С.І.Соколенка та ін. Але недостатньо вивченою, на наш погляд, є роль ТНК у цьому процесі.

Відповідно до цього було поставлено цілі статті: на прикладі країни постсоціалістичного табору (Угорщини) вивчити середовище діяльності ТНК; проаналізувати потоки інвестицій, згенерованих ТНК як в економіку Угорщини, так і з неї; обґрунтувати модель входження на світовий ринок країни з соціалістичним минулим за допомогою ТНК.

Однією з причин, які дозволили Угорщині подолати економічну кризу, було активне залучення ТНК, які в

свою чергу визначили географічну структуру потоків капіталів, товарів і послуг як в Угорщину, так і з неї, та їх склад. По-перше, змінилося ставлення до іноземних інвесторів, що беруть участь у приватизації, тепер вони розглядаються як партнери. Їхня діяльність регулюється такими законодавчими документами: Акт про інвестування (1988, з поправками), Акт про компанії (1998), Акт про галузі промисловості, які підлягають приватизації (1998, з поправками), Закон про землю (1994), Акт про приватизацію (1995), Акт про заохочення інвестицій (2000), Акт про оподаткування корпорацій. Починаючи з жовтня 2002 р., інвестиційний клімат країни можна характеризувати таким чином: іноземним інвесторам гарантується вільний доступ майже в усі сектори господарства. Дозволяється створювати відділення, філіали закордонних фірм; гарантується дотримання права власності; місцева валюта є вільноконвертованою. Не існує жодних обмежень на міжнародні перекази коштів; інвесторам пропонується велика кількість заохочень: кредит з корпоративного податку при інвестуванні у сферу туризму, податкові вихідні впродовж 10 років надаються компанії, що інвестує не менш 3 млрд форинтів у промисловий сектор слабозрозумілого регіону, або компанії, яка ство-

рять робочі місця для 100 осіб та підтримуватиме їх упродовж усього терміну податкових вихідних.

Без сумніву, середовище для міжнародного бізнесу в країні створюється, насамперед, на законодавчому рівні. Аналіз міжнародних договорів Угорщини з приводу прямих іноземних інвестицій дає нам таку картину.

Станом на 2001 р. двосторонні угоди стосовно захисту та сприяння інвестицій було підписано та ратифіковано з 52 країнами. Простежується дві тенденції, по-перше, в період з 1986 по 1989 р. подібні договори укладено з 16 країнами, з них 13 були представниками Європи, а 11 входять до сучасного складу ЄС. Згодом, з 1990 по 2001 р., акцент було зміщено на країни пост-радянського простору та соціалістичного табору Центральної Європи (за рік договір укладався з 2–3 країнами). Крім того, на 1992–1994 рр. прийшовся пік активності в дипломатичних відносинах з країнами Південно-Східної Азії, у тому числі з усіма "далекосхідними тиграми". Стосовно американських континентів, то про взаємні гарантії щодо безпеки інвестицій домовлено з Канадою, Аргентиною, Парагваєм, Чилі та Кубою. На жаль, зі США подібного договору не укладено, що становить певні перешкоди для діяльності в Угорщині фірм Нового Світу. На даний момент можна констатувати, що юридично оформлені відносини щодо руху інвестиційного капіталу Угорщина має з усіма країнами-членами Євросоюзу та майже з усіма країнами Європи. Отже, хронологія укладання договорів про захист і сприяння інвестицій дає підстави говорити, що спочатку Угорщина була метою для визнаних у світі експортерів капіталу та їх агентів – ТНК. Зворотні інвестиції мали місце, але обсяги були незначними. Згодом географія інвесторів розширилася: у міру того, як господарство Угорщини вже на ринкових умовах інтегрувалося до господарства ЄС, до країни став надходити капітал з Азії (Ізраїль, Кувейт, Республіка Корея, Сінгапур, Індонезія, Таїланд) з метою забезпечення доступу на захищені ринки ЄС. Одночасно спостерігався процес зростання інвестиційної діяльності самої Угорщини, яка, відновлюючи старі зв'язки, уклала договори зі своїми сусідами по соціалістичному табору.

За обсягом нагромаджених прямих іноземних інвестицій Угорщина займає третє місце серед країн з перехідною економікою. Станом на 2002 р. головними інвестиційними партнерами Угорщини стали країни ЄС: Німеччина (9569,2 млн євро–32,3 %), Нідерланди (4411,6–14,9 %), Австрія (3235,7–10,9 %), Франція (5,3 %), Бельгія та Люксембург (2,1 %). Спільномірними з інвестиціями, що надходять з цих країн, є потоки капіталу зі США (2473,5 млн євро–8,3 %); на порядок менше в Японії (519 млн євро–1,8 %).

Галуzeвий аналіз свідчить, що найпривабливішими для інвесторів виявилися сектор транспорту і комунікації (3496 млн євро–16,6 % у 2000), фінансових послуг (10,5 %), виробництво продовольчих товарів (7,0 %), радіо, телевізійної та комунікаційної апаратури (8,3 %), сектор оптової торгівлі (9,5 %), виробництво хімікатів і продукції хімічної промисловості (4,8 %), нерухомість, бізнес-послуги.

В Угорщині створено п'ять зон вільної торгівлі (ЗВТ), що відкриті для іноземних інвесторів. Оскільки вони вважаються іноземною територією щодо митних зборів, правил міжнародного обміну і торгівлі, то компанії, які діють тут, вважаються іноземними фірмами і звільняються від корпоративного податку, який загалом по Угорщині становить 18 %. Якщо ж фірма перебуває у 100 % іноземній власності і створена як товариство з обмеженою відповідальністю, то вона може бути зареєстрована як офшорна й отримати податкові привілеї. Тому й не дивно, що ТНК при виборі місця для створення філіалу або інших організаційних форм підпри-

ємницької діяльності чи інвестування на території Угорщини зупиняються на ЗВТ.

Власне Угорщина не має міцних позицій як самостійний інвестор на світовому ринку, тому основні кошти вкладаються нею до країн-сусідів: Македонія (281,2 млн євро–14,7 % у 2002), Словаччина (262,5–13,8 %), Румунія (7,9 %), Кіпр (5,1 %), Чехія (5,0 %). Серед високорозвинених країн треба назвати Нідерланди (374 млн євро–19,6 %) та Данію (7,9 %).

У галуzeвому відношенні інвестиції Угорщини за кордоном розміщувалися в секторі фінансових послуг (605,7 млн євро–45,7 % у 2000), оптової торгівлі (19,5 %), тоді як на сектор виробництва загалом припало лише 13 % угорських інвестицій за кордоном: виробництво коксу, пального з нафтопродуктів і палива для ядерних електростанцій, хімічної промисловості.

Особливу увагу слід приділити виразникам інтересів національного бізнесу на світовій арені – ТНК Угорщини. Вони переважно оперують у сфері нафто- і газопостачання (MOL Hungarian Oil and Gas Plc), хімії та фармацевтики (Tiszai Vegyi Kombinat Rt, Richter Gedeon Ltd), виробництві текстилю, пластмас, телекомунікацій і готельному бізнесі. На основі даних Центрального бюро статистики Угорщини нами було проведено аналіз участі цієї країни в міжнародній торгівлі з метою зіставлення географії та якісних характеристик експорту та імпорту з потоками інвестиційного капіталу.

По-перше, слід відмітити постійне від'ємне сальдо платіжного балансу країни стосовно торгівлі товарами. Так, лише за 8 років дефіцит зріс з 1,75 млрд єку до 4,08 млрд євро. Такий спад є не циклічним, а перманентним, що свідчить про системну кризу угорської економіки. Водночас чиста інвестиційна позиція характеризується негативною величиною (19722 млн євро у 2000), яка постійно зростає, що свідчить про привабливість з погляду іноземних компаній. Галуzeвий аналіз експорту дозволяє виявити конкурентоспроможні галузі, а також пізнати вразливі місця, що дозволить при вмілому керівництві зменшити свою залежність від іноземних постачальників, покращити платіжний баланс, накопичувати кошти.

Дані Центрального бюро статистики свідчать, що галузю спеціалізації виступає виробництво продовольства, напоїв і тютюнових виробів. За цією статтею Угорщина має постійне позитивне сальдо, яке коливається в межах 1,2–1,3 млрд євро. Великим попитом на світовому ринку користуються угорські фрукти: яблука, абрикоси, персики, сливи, груші, черешні. Світове визнання завоював знаменитий сорт червоного перцю, що вирощується на півдні країни.

Найуразливішим місцем треба визнати сектор виробництва палива та електроенергії. Це пояснюється недостатньою забезпеченістю горючими корисними копалинами, гідроенергетичним потенціалом поряд з використанням застарілої енергоємної технології. Зважаючи на цю обставину, підприємці Угорщини почали відмовлятися від виробництва промислових товарів на користь сектору послуг, використовуючи, насамперед, сприятливе транспортно-географічне положення. Так, негативне сальдо за цією статтею постійно збільшувалося від 1217 млн єку / євро до 4062,9 млн євро. Єдиною економічно ефективною та конкурентоспроможною галуззю промисловості залишається машинобудування та виробництво транспортного устаткування. Більше того, галузь має постійний приріст: почавши з негативного сальдо 539,4 млн єку / євро, вона досягла позитивного значення у 1,46 млрд євро у 2003 р. Основний внесок належить виробництву автобусів "Ікарус", яке зосереджено в Будапешті (головне підприємство) і Секешфегерварі та Сегеді (філіали). Традиційно основними покупцями продукції цієї торгової марки є країни колишнього соціалістичного простору, які мають місткий

внутрішній ринок і підтримують з Угорщиною сталі, тісні економічні зв'язки.

Особливо слід звернути увагу на частки окремих товарних груп у структурі експорту та імпорту товарів Угорщини. По-перше, слід відмітити постійне зменшення в експорті частки сектору виробництва продовольства при одночасному зростанні абсолютних показників. Частка експорту необробленої сировини, палива та електроенергії залишається практично незмінною. Не може не насторожувати зменшення частки промислових товарів у структурі експорту та значне зростання частки виробництва машинних механізмів і транспортного устаткування. У структурі імпорту слід виділити зменшення частки витрат на паливо та електроенергію з 12 % у 1996 р. до 7,7 % у 2003 р. та зростання частки виробництва транспортного устаткування. Друге, на нашу думку, свідчить про зростання зв'язків кооперації з виробниками з інших країн і визнання Угорщини як однієї з провідних держав у цій галузі.

Аналіз територіальних аспектів експорту та імпорту Угорщини свідчить, що основна частина як експорту, так і імпорту припадає на країни-члени ЄС, це саме можна казати і про отримувані потоки інвестицій. При цьому зростає частка експорту до ЄС, у той час як частка імпорту зменшується (69,7 % і 73,7 % у 1996; 62,3 % і 55,1 % у 2003). Як свідчать дані щодо частки країн ЄС в експорті Угорщини за чотири контрольні роки, основним партнером є Німеччина, частка якої стабільна – 25 %. Серед інших країн виділяється Франція – 15 %, близько 10 % припадає на Нідерланди, Великобританію та Італію. Трошки меншою є частка Бельгії – 7 %.

За даними, основна частина імпорту Угорщини припадає на Німеччину (22 %), Великобританію та Францію (15 %), Італію, Бельгію, Іспанію. Необхідно відмітити той позитивний факт, що в торгівлі з ЄС Угорщина має позитивне сальдо 4,8 млрд євро (2003). Це означає, що на конкурентному, захищеному протекціоністськими бар'єрами ринку ЄС Угорщина відчуває себе досить впевнено. Сталою залишається частка експорту до країн, що розвиваються (4,0 %), проте різко зросла частка імпорту з цих країн до Угорщини (7,4 % у 1996 і 17,1 % у 2003). В абсолютному вимірі сальдо торговельного балансу склало від'ємну величину 5,6 млрд євро, що пояснюється, насамперед, значною залежністю від імпорту паливних корисних копалин, а також сировини для кольорової (алюмінієвої) металургії. Так само негативним є сальдо торгового балансу (-2,3 млрд євро) з країнами СНД, звідки йдуть основні поставки природного газу та електроенергії, а також залізної руди і сировини для хімічної промисловості. Разючим є скорочення частки СНД в експорті Угорщини, що свідчить про її переорієнтацію на ринки Західної Європи, США та зменшення імпортової залежності від них.

Угорсько-український товарообіг в 2000 р. становив близько 450 млн дол. З них угорський експорт – 200 млн дол., а імпорт з України – 250 млн дол. Основними видами товарів, які Угорщина експортує в Україну, є продовольчі товари (65 млн дол.), хімічна продукція (45) та продукція машинобудування. Головними видами

товарів, які імпортуються з України, є мінеральні корисні копалини (140 млн дол.), хімічна продукція (55) та метали (25). Для сприяння розвитку угорсько-української співпраці та поживлення трансєвропейської торгівлі між Заходом і Сходом у межах Саболч-Сатмар-Берег планується створити спеціалізовану економічну зону Загонь-Кішварда-Вашарошнамень.

За ініціативою Угорщини та України було засновано міжрегіональну транскордонну організацію "Карпатський Єврорегіон" (декларацію про створення прийнято в Дебрецені в 1993). До складу "Карпатського Єврорегіону" входять суміжні райони Угорщини, Словаччини, Польщі, України та Румунії.

Наведені вище фактичні дані дають підставу обґрунтувати схему інтеграції постсоціалістичної країни з перехідною економікою до світового господарства. Отже, на першому етапі відбувається активна реструктуризація економічних інститутів країни з метою створення сприятливих умов для діяльності великих іноземних компаній і залучення прямих іноземних інвестицій, науку технологічних процесів та управління. На цьому етапі фірми країни інтегруються у виробничі ланцюги ТНК з розвинених країн, відіграючи при цьому пасивну роль збутових чи сировинних підрозділів. Якщо до цього компанії даної країни й мали представництва у високорозвинених країнах, то через недостатні конкурентні переваги вони витісняються з їх ринків. На другому етапі великі державні компанії, що приватизувалися, переводять свої операції до країн з перехідною економікою або таких, що розвиваються, використовуючи, як правило, старі господарські зв'язки (Рада економічної взаємодопомоги тощо) через нові механізми: зони вільної торгівлі. Суттєва відмінність цього процесу полягає в тому, що створюється односпрямований ланцюг зв'язку: материнська компанія – філіал. Адже останній виробляє продукцію для реалізації в тій країні (навіть її регіоні), в якому він розміщений, на експорт, як правило, іде 10–15 % виробленої продукції. Таким чином, важливим стає питання зв'язків між закордонними ТНК і власними фірмами, що є транснаціональними за характером своєї діяльності. Як свідчить досвід Угорщини, такі зв'язки найчастіше здійснюються у формі спільного підприємства з передачею угорською стороною в уставний фонд об'єктів інфраструктури, тоді як партнер вносить нематеріальні (фінансові активи). Іншою формою може бути повне поглинання національної компанії закордонною ТНК.

Звичайно, дана стаття зосереджує свою увагу лише на певному аспекті тієї ролі, яку відіграють ТНК у повноцінному включенні постсоціалістичних країн у світову господарську систему. Їх діяльність не можна оцінити однозначно, для цього необхідно проводити дослідження як на макrorівні (країна), так і на локальному рівні (область, район), з метою запобігання диспропорцій у регіональному розвитку. Особливу увагу слід приділити екологічному чиннику, що може стати темою майбутньої публікації.

Надійшла до редколегії 01.09.04

УДК 911.3

С.В. Павлов, канд. геогр. наук

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ХІМІЧНІЙ ПРОМИСЛОВOSTІ СХІДНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Проаналізовано структурні зрушення та зміни в географії розміщення хімічної промисловості нових федеральних земель Німеччини.

The structural changes and trends in geography of Eastern Germany's chemical industry are analyzed.

Постановка проблеми. Однією з провідних галузей промисловості, що забезпечує науково-технічний про-

грес, прискорюючи розвиток продуктивних сил на будь-якій території, є хімічна. Значення її виявляється